

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

*В. А. Лізогуб, асистент
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Теорія діяльності малих сімейних форм господарювання завжди привертала до себе увагу науковців. Інтерес дослідників до питань функціонування дрібних індивідуальних сімейних господарств підприємницького та споживчого напрямів активізувався у 90-ті роки ХХ ст. та на початку 2000 років на вихідних етапах аграрної реформи. Саме у той період великі сільськогосподарські підприємства в результаті реформування різко зменшили виробництво продукції, а господарства населення України підвищили її виробництво як для самозабезпечення, так і для реалізації через різні джерела збуту. Жителі міст на своїх парцелярних садово-городніх ділянках продовжували вирощувати досить значний обсяг овочевої та фруктово-ягідної продукції і загалом збільшували сукупний обсяг продовольства, виробленого в Україні. Звичайно, велику частку продовольчої сировини та продуктів держава і великі приватні структури повинні були імпортувати у зв'язку з її дефіцитом усередині країни. Фермерські господарства із частковою державною підтримкою, а в більшості випадків без підтримки, за останнє двадцятиріччя змогли виробити валової продукції сільського господарства досить мало.

За період аграрних перетворень сімейні господарства набули нових організаційно-виробничих форм і почали діяти на початку 2000-х років цілком на приватній основі. Земля як головний засіб виробництва стала приватною власністю. На сьогодні ця форма власності є панівною в усіх різновидах селянських господарств. Великі аграрні структури в результаті реформування у своїй більшості прийняли форми агрохолдингів і разом із середніми сільськогосподарськими фірмами орендують селянські земельні паї в стовідсотковому варіанті. Причиною цього є відсутність ринку землі в Україні. Слід зазначити, що деякі порушення законодавства про купівлю-продаж землі призводять до концентрації поки що невеликих земельних масивів у власності окремих осіб.

Дослідники системи індивідуально-сімейних господарств населення визначають досить великий, притаманний тільки малому господарюванню набір ознак, рис та функцій, які розкривають їх багатогранну діяльність. Вважаємо, що індивідуальні господарства громадян України нерозривно пов'язані з виробничою функцією такого важливого суб'єкта мікро- і макроекономіки, як

домогосподарства. Функції домогосподарства тісно переплетені з функціями індивідуальних господарств населення, і ця взаємодія функцій, на наш погляд, має генетичну природу. І у домогосподарстві, і в індивідуальному господарстві селянина основним провідним капітальним ресурсом є людина зі своїми трудовими та підприємницькими здібностями, працелюбством, добросердеччям до природи: рослинного і тваринного світу, спроможності його перетворення на благо сім'ї, збереження екологічної стабільності та ін. Всі індивідуальні господарства активно використовують сили всієї сім'ї і діють на сімейній основі. Підприємницькі фермерські господарства також мають право залучати до виробничого процесу найману робочу силу.

Із часів, коли людство розпочало обробляти землю, найбільш важливою виробничою одиницею була окрема сім'я. Другий великий поділ праці розділив сім'ї на землеробів та скотарів. Ці дві галузі були тісно пов'язані з землею. Пройшли тисячоліття, але на кожному етапі розвитку земля залишалася головним чинником виробництва, вона об'єднувала сім'ї для забезпечення їх продовольчими продуктами. В усі епохи існували невеликі господарства. Величезні зміни в технологічних укладах поступово змінювали і селянські форми. З нашої точки зору, сучасні індивідуально-сімейні форми господарств є своєрідним реліктом, де зібрано всі генетичні якості сім'ї-трудівниці, що ставляться до землі як до божества і завжди поклоняються їй, виражаючи до неї свою любов і повагу. Сімейні форми господарювання з'явилися так давно, в глибині століть, що поступово набрали якостей соціально-економічного релікта. І в сучасному глобалізованому світі сімейні форми господарювання мають місце скрізь, де існують умови для оброблення землі.

Господарства населення мають ознаку комплементарності. У другій половині ХХ ст. підсобні господарства селян діяли досить успішно, виробляючи до 25 % валової продукції сільського господарства. В сучасних умовах фермерські і особисті селянські господарства можуть використовувати свій виробничий потенціал, не конкуруючи з великими і середніми агрофірмами. Малі сімейні структури можуть виробляти левову частку продукції на основі спеціалізації, де застосовується багато ручної праці. Вважаємо, що малі господарства селян, маючи якість і ознаки комплементарності разом з великим агробізнесом, можуть успішно поповнювати загальнодержавний фонд продовольства.

Існує така функціональна риса малих сімейних структур, що виявляється у несприятливих періодах: кризи, неврожаї, стихійні лиха тощо. За таких умов селянські господарства виконують роль компенсатора і беруть на себе величезний тягар забезпечення населення продуктами харчування. Саме у роки Другої світової війни населення країни усі сили використовувало для перемоги і самозабезпечувало себе продовольчими продуктами, часто обробляючи зовсім непридатні для цього земельні ділянки.

У теперішній час сектор сімейних господарств населення має ознаку інституціонального елемента економіки. Цей сектор малого господарювання діє на основі законодавчих актів, виплачує всі визначені державою платежі, одержує основні і додаткові доходи в грошовій і натуральній формах, тобто виступає суб'єктом господарювання. Слід зазначити, що в останнє десятиріччя механізм трансакцій між суб'єктами сімейної економіки і державою залишається поки що досить неврегульованим. Такий недолік суттєво впливає на економічну вигідність малих господарств населення і не додає останнім високого рівня ефективності.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РЕСУРС МОДЕЛІ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

*О. М. Москаленко, кандидат економічних наук, доцент, докторант
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

Соціальна структура за рівнем доходів, де 80 % населення України бідні, 19 % — умовно середній клас, а 1 % — багатії, які володіють 70 % національного багатства [6], не сприяє формуванню суспільства з активною громадянською позицією, а також нівелює роль і значення людського капіталу, особливо його інтелектуальної складової.

Прагматичний пошук нової моделі економічного розвитку [2; 4] для України, що заснована переважно на інноваційно-інтенсивному типі економічного зростання, дозволяє дійти висновку про те, що такою моделлю є модель випереджаючого економічного розвитку. Темпи приросту ВВП України у 3–4 % є рівнозначними визнанню того, що в неї немає перспектив економічного розвитку. Тому на часі постають зовсім інші цілі і механізми якісної трансформації вітчизняної економіки у напрямі майбутнього економічного розвитку.

Об'єктивна необхідність побудови теорії випереджаючого економічного розвитку полягає в її актуальності з позиції узагальнення знання про найкращі ділові практики розвитку національних економік, їх закономірності та принципи функціонування, які демонстрували вражаючі результати їх економічного успіху і позитивні результати впливу на рівень життя населення, а також як потреба в теорії для побудови моделі випереджаючого розвитку, на яку пред'являють попит країни з посттрансформаційними економіками. Концепція випереджаючого розвитку в цьому контексті також пропонує механізм забезпечення переходу економіки на новий якісний рівень ефективності, який полягає у використанні всього її потенціалу. В основі економіки — пріори-